

KİVDF

Layihənin istiqaməti:
"İctimai və dövlət maraqları"

"Azərbaycanda və onun hüduqlarından kənarında geniş yayılaraq milli oyanışa, yeniləşmə hərəkatına yol açan və azadlıq ideyalarının inkişafına qüvvətli təsir göstərən "Molla Nəsrəddin" jurnalı məhz Mirzə Cəlil dühasının məhsuludur".

İlham Əliyev, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

"Molla Nəsrəddin" satirik publisistika məktəbi bəzi istisnalar nəzərə alınmazsa, demək olar ki, öyrənilməyib. Cəlil Məmmədquluzadənin bu sahədəki fəaliyyəti mollaşdırılmağın özəyi və təməli qəzədir. O, hələ "Şərqi-Rus" qəzeti redaksiyasında işləyərkən, dərc etdiriyi məqalələri ilə mollaşdırılmağın əsasını qoymuşdur. Ancaq Mirzəcəllilçi mollaşdırılmağın təlimi olaraq 1906-cı il, aprelin 7-dən başlayıb. Cəlil Məmmədquluzadənin bilavasitə rəhbərliyi ilə keçirilən bu möhtəşəm yaradıcılıq təlimləri 1906-1917-ci illərdə Tiflisdə, 1921-ci ildə Təbrizdə, 1922-1931-ci illərdə Bakıda baş tutub.

İndi mollaşdırılmağın xüsusi bir təlim kimi öyrənilir. Bu təlim kitabında tənqidi-realist ədəbiyyatın poetikasından, ideya-bədii istiqamətlərindən bəhs edilir. Mollaşdırılmağın azərbaycançılıq ideyasını reallaşdırmaq üçün təlim kitabıdır. Bu təlim kitabının baş müəllifi Cəlil Məmmədquluzadədir. Azərbaycanda tənqidi-realist ədəbiyyatın və mətbuatın inkişaf istiqamətlərini və xüsusiyyətlərini müəyyən edən ideya-estetik prinsiplər mollaşdırılmağın öz əksini tapmışdır.

Böyük demokrat ədib Cəlil Məmmədquluzadə (1869-1932) 37 yaşında iken "Molla Nəsrəddin"i yaratdı, jurnal qapananda isə o, 62 yaşında idi. Həm bu 25 ilin publisistika çərçivəsində, həm də ondan əvvəlki ədəbi yaradıcılığı ilə Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində silinməz ciğirlər açdı: satirik ədəbiyyatın, satirik publisistikanın, karikatura sənətinin əsasını qoydu, ilk rəngli şəkili jurnal yaratdı, kiçik hekayənin böyük ustası oldu, Azərbaycan ədəbiyyatında "Molla Nəsrəddin" ədəbi məktəbinin, tənqidi realizmin banisi kimi şöhrət qazandı, bir sözlə, milli satirik ədəbiyyatın mollaşdırılmağın ədəbi təlimini formalaşdırdı, bununla da azərbaycançılıq ideyasının ədəbiyyatda və publisistikada, ictimai fikirdə əsas yaradıcılarından biri kimi milli qan yaddaşımızda əbədlilik qazandı.

"Molla Nəsrəddin" jurnalında Azərbaycan nəsrinin, şeirinin, publisistikasının, karikaturasının əbədiyaşar nümunələri öz əksini tapmışdır. Bu əsərlər öz dövründə müasirləri üçün ədəbi məktəb rolunu oynamış, indi də oynayıb və gələcəkdə də bu missiyasını yerinə yetirəcək.

Azərbaycan ədəbi-ictimai fikrinin görkəmli nümayəndəsi Cəlil Məmmədquluzadənin yüksək təşkilatçılığı ilə bir araya gələn əməli dostları - Mirzə Ələkbər Sabir, Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev, Məmməd Səid Ordubadi, Ömər Faiq Nəmanzadə, Əli Nəzmi, Əliqulu Qəmküsar, Mirzə Əli Möcüz Şəbuzi, Məmmədəli Nasir və onlarla digər görkəmli Azərbaycan ədəbi mollaşdırılmağın fədakar nümayəndələri olmuşlar. Mollaşdırılmağın həmin böyük şəxsiyyətlərin məsləhəti, həyat amalına çevrilmişdir. Mollaşdırılmağın təlimi "Molla Nəsrəddin" ədəbi məktəbinin proqramıdır.

"Molla Nəsrəddin" ədəbi məktəbinin bütöv yaradıcılıq proqramı bu möhtəşəm təlim kitabında dolğun əksini tapmışdır. Proqramın əsasını isə milli müstəqillik və azadlıq uğrunda mübarizə təşkil edir. "Molla Nəsrəddin" ədəbi məktəbinin nümayəndələri, başda Cəlil Məmmədquluzadə olmaqla milli istiqalata bir ordudan ziyadə xidmət göstərmişlər. Bu mənada "Molla Nəsrəddin" jurnalı Azərbaycan xalqının ən böyük istiqal kitabıdır. Yaxud milli istiqal uğrunda mübarizə dövründə digər axınları ilə müqayisədə daha çox mollaşdırılmağın əksini tapmışdır.

Mollaşdırılmağın ictimai satiranın, gülüşün gücündən maksimum yararlanmaq, bunun vasitəsi də cəmiyyəti dəyişmək, inkişaf etdirmək istəyirdilər. Onlar həm də demokratik ideyaları - insan hüquq və azadlıqlarını ədəbiyyatda və publisistikada əks etdirmiş, ictimai fikrə aşılamaq missiyasını uğurla yerinə yetirmişlər.

Mollaşdırılmağın - mollaşdırılmağın

Cəlil Məmmədquluzadənin publisistikası

Və ya mollaşdırılmağın yaradıcılığı azərbaycançılıq kontekstində

özünəməxsus yaradıcılığı və bu yaradıcılıqda əks olunan azərbaycançılıqdır. Xalqı milli istiqalata qovuşdurmaq mollaşdırılmağın əsas məqsədi olmuşdur. Məhz bu səbəbdən xalqı müstəqillik və azadlıq uğrunda mübarizəyə hazırlamaq və sövq etmək mollaşdırılmağın təliminin ana xəttini təşkil edir. Bu ana xəttin reallaşdırılması üçün birinci, millətin özünəqayıdış prosesini yönəltmək lazımdır. Sonra onun özünüdərkinə yardımçı olmaq, milləti ayılmaq və siyasi oyanışını təmin etmək lazımdır. Bütün bunları mollaşdırılmağın sistemli olaraq həyata keçirməyə, vahid məcraya salmağa nail olublar.

Mollaşdırılmağın ədəbiyyatımıza novatorluq ənənələri bəxş etmişdir. Cəlil Məmmədquluzadə mollaşdırılmağın təlimini yaratmaqla, Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinə islahatçı bir ədib kimi düşmüşdür.

Mollaşdırılmağın - yeni novator yazıçılarının yaradıcılığı üçün əsaslı zəmin olan əbədi məktəbdir.

Mollaşdırılmağın fərqlənən cəhətlərindən biri də bədii əsərlə təsviri sənəti, hekayə və felyetonla karikaturanı birləşdirərək, bir araya gətirməsidir. Mollaşdırılmağın həm də karikaturada özünü ifadə və təsdiq etmişdir.

mübarizə üsullarında fanatizmi rədd edirdi. "Tarix" adlı felyetonunda mübarizə tarixinin ibrətamiz dərslərini xatırladaraq yazır: "İnsan üçün böyük dərslərin biri də tarixdir. Açıq qabağına tarixin səhifələrini və əgər gördün ki, bir vaxt insanlar bir para işlərdə səhv eyləyiblər, - dəxi sən həmin səhvi eyləmə". Bu, birbaşa və dəqiq təzisdən sonra publisist əsas mətləbə keçir. Bu mətləbdə vaxtı ilə İranda öz azadlığı uğrunda mübarizəyə girişmək fikrində olan həmvətənlərimizin bu mübarizədəki qeyri-real hərəkatı açıqlanır: "Tehranda balaca uşaqların düşmən qabağına quran götürüb çıxmaqları gələcək üçün bir tarixdir. Gələcəkdə tarixin Tehran səhifəsini açanda oxuyacaqlar ki, tufəngin və topun qabağına Tehranda balaca uşaqlar quran çıxartdılar və padşahın qoşunu tufəng və top güllələri ilə uşaqları da tikə-tikə elədi, quranın vərəqlərini də parça-parça eyləyib havaya uçurdu. Bu, bir tarixdir ki, bəni-növi bəşər üçün bir ibrət olacaq".

Bundan sonra Cəlil Məmmədquluzadə əsl mətləbə keçir. Əsl mətləb isə Azərbaycandan həmişə torpaq iddiası ilə bəd əməllərə atan ermənilərə qarşı mübarizə ilə bağlıdır. Müəllif bu yerdə ən yaxın tarixdən misal gətirərək yazır: "Erməni-müsəlman davasında Şeytanbazar

Publisist rus imperiyasının müstəmləkəçilik, "parçala hökm sür" siyasətini tənqid edirdi. Rus məmurunun təbliğatına uyaraq müsəlmanların bir-birinə qarşı çıxması isə şübhəsiz, Cəlil Məmmədquluzadəni narahat edirdi. Hətta belə təbliğatın cəzasız qalması müəllifi qəzəbləndirirdi: "Mən elə bildirdim ruslarda yumurta döyüşdürmək adət deyil!" - yazan ədib, Şamaxıda "sünnü-şie" davası salmaq istəyən Leontiyevin cəzasızlığının əsl səbəbini açıq:

"Şikayətçi müsəlmanlar mənədən soruşurlar:

- Bu kişi niyə biz ilə belə rəftar etdi? - Bunun cavabında mən dedim:

- Ondan ötrü ki, bu da biz müsəlmanları da. Bəli, biz müsəlmanları cənab Leontiyevlər və onun kompaniyaları çoxdan dadıblar".

Cəlil Məmmədquluzadənin ən böyük arzularından biri Azərbaycanı sivil cəmiyyət kimi görmək olmuşdur. Bunun üçün publisistikasında, sivil qaydalara qovuşmağı, elmə, təhsilə, yiyələnməyi, dünyəvi elmlərə qabil olmağı önə çəkmişdir. Bu sivil qaydalara uyğunlaşmaq təcrübəsinə söykənmək üçün Azərbaycan bu gün də Avropaya üz tutmaqdadır. Bu baxımdan Cəlil Məmmədquluzadənin qələmə aldığı publisistik əsərlər bu günümüz üçün də aktualdır.

Ədib "Müsəlman içində gördüklərim" əsərində "Nəmsə tayfasından Reynqart adlı birisinin" səyahətindən alınan təəssüratı qələmə almışdır. Əsərdə Azərbaycanın bir sıra əyalətlərində məktəblərin olmamağı, bu üzəndə insanların savadsızlığı təsvir edilir. Cəlil Məmmədquluzadə Reynqartın dili ilə Azərbaycanda bir çox adamın öz milliyətini anlamayıb da, özünü "müsəlman" adlandırmasına təəssüfünü bildirir. Müəllif qəsdən avropalının Gəncədə də, Rəştə də, Bakıda da belə adamlara rast gəldiyini ürək ağrısı ilə bildirir.

"Məşədə gördüklərim" felyetonu da bu üslubdadır. Avropalı səyyah Şamaxıda gördüklərini qələmə alıb. Avropalının dili ilə Şamaxıda şəhər əhalisinin bir-biri ilə davasından, müxtəlif pis əməllərindən söhbət açılır və burada kitabxanaya heç kimin ayaq basmadığı xüsusi vurğulanır. Avropalı Bekkerin ikinci eyni adlı məktubu Bakı barədədir və eyni məzmunludur.

Bütün bu tipli əsərlərində Cəlil Məmmədquluzadə bir vətəndaş-yazıçı, vətəndaş-publisist olaraq Azərbaycanın sabahı haqqında düşünürdü.

Cəlil Məmmədquluzadə yaradıcılıq fəaliyyəti dövründə millətə xidmət etməyi əsas vəzifəsi hesab etmişdir. Azərbaycan məmləkəti ideyası onun, demək olar ki, bütün yaradıcılığının ruhunu təşkil edir. Onun əsərlərində aydın görünən vətənin dərdlərinə dərman axtarırları sübut edir ki, böyük ədibin, bu məmləkəti gözəl görməkdən savayı arzusu olmayıb. İstər öz yaradıcılığının, istərsə də "Molla Nəsrəddin" in bütün mərhələlərində Cəlil Məmmədquluzadə, xüsusilə, millətin milli özünüdərk etmə prosesinin dərinləşməsinə səy göstərmişdir. Bu proses isə Azərbaycan deyilən bir məmləkətin qorunması, bütövləşməsinə, təkmilləşməsinə xidmət etməlidir.

Azərbaycan satirik publisistikasının banisi Cəlil Məmmədquluzadə satiranın ideya-bədii istiqamətlərini düzgün müəyyənləşdirmiş, jurnalistikanın bütün janrlarından bacarıqla istifadə etmişdir. Xəbər, hesabat, söhbət, korrespondensiya, müsahibə, reportaj, resenziya kimi janrlar məcmuədə satirik məzmun daşımaqla, klassik formasındadır. O, jurnalistikanın janrlarının yeni satirik üslubda sistemli inkişafını təmin etmişdir. Həmçinin lüğəti, atalar sözlərini, teleqramları, səyahətnaməni ədəbi mühitdə janr səviyyəsində formalaşdırmışdır.

Allahverdi MƏMMƏDLİ,
Filologiya elmləri doktoru, professor,
əməkdar jurnalist

Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyəsi əsasında hazırlanıb.

Mollaşdırılmağın qabarıq təzahürü "Molla Nəsrəddin" ədəbi məktəbi nümayəndələrinin bədii yaradıcılıqlarının bütün sahələrində və publisistik əsərlərində aydın görünür.

Cəlil Məmmədquluzadə yaradıcılığında məmləkət və millət ideyalarının ifadəsi publisistikasında dolğun əks olunmuşdur. Azərbaycan məmləkəti ideyasına bir neçə mühüm bucaqdan yanaşmaq olar: Azərbaycan məmləkətinin tarixi ərazi bütövlüyü; Azərbaycan məmləkətinə vətəndaş məhəbbəti; Azərbaycan məmləkətini sivil görmək arzusu.

Ədibin azərbaycançılıq ideyası, Azərbaycan məmləkətinin tarixi ərazisi və bütövlüyü haqqındakı fikirləri "Azərbaycan" məqaləsində daha qabarıqdır:

"...dilimin adı türk-Azərbaycan dilidir, ...Vətənim də Azərbaycan vilayətidir.

- Haradır Azərbaycan?

- Azərbaycanın çox hissəsi İranda, mərkəzi ibarət olsun Təbriz şəhərindən; qalan hissələri də Gilandan tutmuş, qədim Rusiya hökumətilə Osmanlı hökuməti daxilindədir ki, bizim Qafqazın böyük parçası ilə Osmanlı Kürdüstanından və Bayaziddən ibarət olsun". Vətəndaş ədibin çağırışı belədir: "Vətən, vətən, Dil, dil, dil, Millət, millət, millət! Dəxi bu dairələrdən kənar bəni-nöi bəşər üçün özge nəcət yolu yoxdur".

Ədib, Azərbaycanın bütövlüyünün böyük carçısı idi. Bütövlük uğrunda mübarizədə millətə dostu, düşməni tanımağı məsləhət görür,

müsəlmanları Quranın ayələrini kağız üstə yazıb yapışdırırdılar divarlara ki, evlərinə xəter toxunmasın; amma bu evlərin çoxuna od düşəndə, hər bir şeydən qabaq bu dualar alışıb yandı; çünki kağız taxtadan və daşdan tez yanar". Cəlil Məmmədquluzadə mübarizənin, millət və vətən davasının öz üsulları olduğunu xatırladı.

Uzun müddət Cəlil Məmmədquluzadənin erməni xislətini ifşa edən əsərləri barədə danışmağa yasaq qoyulduğundan, bəlkə də, elə təsəvvür yaranmışdır ki, guya, ədib yalnız xalqlar dostluğunun tərənnümçüsü olmuşdur. Cəlil Məmmədquluzadə erməniləri yaxşı tanıyırdı. Hətta bir dəfə əlinə silah alıb döyüşmək istəmişdi. Ermənilər Əsgəranda yolu kəşib Şuşanı mühasirəyə alanda Ağdama gəlmiş, şuşalılar aqlıdan qurtarmaq üçün hücumda iştirak etmək niyyətində olmuşdu. Bunu 1917-ci il sentyabrın 14-də Həmidə xanıma yazdığı məktubunda bildirmişdi: "Əzizim Həmidə! Yaxın günlərdə türk qoşunlarının Əsgərana hücumu gözlənilir. Onlara kömək üçün bu gün atılarn siyahısı tutulur. Mən gəlmişəm əlimdən gələni köməyi göstərim və qoşunlarla birgə hücumda iştirak eləyim".

Ədib özünün "Müsəlmanlar silahlanır" felyetonunda Azərbaycan torpaqlarını ermənidən qorumağın, bu məmləkətin qeyrətini çəkməyin bir yolu olduğunu göstərirdi: Silahı əldə hazır saxlamaq! Birləşmək! Bir məqsədə xidmət etmək, Vətəni, məmləkəti hər şeydən uca tutmaq.